

**ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
GENERAL PEDAGOGICAL PROBLEMS**

UOT 37.0

Müseyib İbrahim oğlu İlyasov
*pedaqogika elmləri doktoru, professor,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kafedra müdiri*

**SƏRİŞTƏ ƏSASLI PEDAQOJİ TƏHSİL: BİLİK VƏ BACARIQLARIN
PRAKTİK FƏALİYYƏTƏ SƏMƏRƏLİ TƏTBİQİ**

Мусейб Ибрагим оглы Ильясов
*доктор наук по педагогике, профессор, заведующий кафедрой
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

**КОМПЕТЕНТНОСТНОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
ЭФФЕКТИВНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ЗНАНИЙ И УМЕНИЙ НА ПРАКТИКЕ**

Museyib Ibrahim Ilyasov
*head of the department at
Azerbaijan State Pedagogical University*

**COMPETENCE-BASED PEDAGOGICAL EDUCATION:
EFFECTIVE APPLICATION OF KNOWLEDGE AND SKILLS IN PRACTICE**

Xülasə. “Təhsil həyatın özü deyil, ona hazırlıqdır” (A. Mirzəcanzadə), – deyənlər heç də səhv etmirlər. Təhsil şəxsiyyətin formalaşdırılmasının əsas amillərindən biri olmaqla yanaşı, insanların mənəvi və maddi tələbatlarının təmin edilməsinin də əsas amillərindəndir. O, həm mənəvi-intellektual, həm də maddi olmaqla insanların müəyyən ehtiyaclarının ödənilməsində mühüm rol oynayır. Buna görə də onun səriştə əsaslı olması, bacarıq və vərdişlərin qazanılmasına bilavasitə səbəb və zəmin olması həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Pedaqoji təhsilin əsas hədəflərindən biri məhz alınan biliklərin, bacarıq və qabiliyyətlərin formalaşmasını təmin etməsindən ibarət olduğundan onun şəxsiyyətyönlü, praktik istiqamətli və kommunikativ bacarıqların formalaşdırılması xarakterində aparılması bu hədəflərə çatmaqda mühüm yer tutur. Pedaqoji təhsil bu sahədə bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasını təmin etməklə gələcək müəllimlərdə pedaqoji səriştəliliyin təminatçısı olmalıdır.

Açar sözlər: *səriştəlilik, praktik fəaliyyət, şəxsiyyətyönlülük, praktikiönlülük, kommunikativlik*

Резюме. Те, кто отмечают что, «Образование – это не сама жизнь, а подготовка к ней» (А. Мирзаджанзаде) – не ошибаются. Образование является одним из основных факторов формирования личности, а также удовлетворения духовных и материальных потребностей людей. Оно играет важную роль в удовлетворении определенных потребностей людей, как духовных, так и интеллектуальных. Поэтому крайне важно, чтобы оно было компетентным, стало непосредственной причиной и основой приобретения умений и навыков. Поскольку одной из основных целей педагогического образования является обеспечение формирования приобретаемых навыков и умений, его проведение в форме формирования личностно-ориентированных, практических и коммуникативных умений играет важную роль в достижении этих целей. Педагогическое образование должно быть гарантией педагогической компетентности будущих учителей, обеспечивая формирование умений и навыков в данной области.

Ключевые слова: *компетентность, практическая деятельность, ориентация на личность, практико-ориентированность, коммуникабельность*

Summary. "Education is not life itself, it is preparation for it" (A. Mirzajanzadeh) – those who say are not mistaken. Education is one of the main factors in the formation of personality, as well as in meeting the spiritual and material needs of people. It plays an important role in meeting certain needs of people, both spiritual and intellectual. Therefore, it is crucial that it is competent, that it is a direct cause and basis for the acquisition of skills and habits. Since one of the main goals of pedagogical education is to ensure the formation of acquired skills and abilities, its implementation in the form of personality-oriented, practical and communicative skills plays an important role in achieving these goals. Pedagogical education should be a guarantee of pedagogical competence in future teachers by ensuring the formation of skills and habits in this area.

Key words: *competency, practicality, personal orientation, practical activity, communicativeness*

Təhsilin ən mühüm keyfiyyət göstəricilərindən biri alınmış biliklərin fəaliyyətdə reallaşdırılması bacarıqlarının yüksək olması, biliklə bacarıqların bir-birini tamamlamasıdır. Səriştəliliyi səciyyələndirən bu amillər peşəkar kadrlar hazırlayan məktəblərin qarşısında yüksək tələblər qoyur. İşgötürənlərin əsas tələbi olan səriştəlilik və ixtisası sahəsində kadrların biliklərlə yanaşı, bacarıq və təcrübəyə malik olması müasir ali və orta ixtisas təhsilində təhsilin məhz səriştə əsaslı olmasını önə çəkir.

Səriştə əsaslı təhsil nədir və ona necə nail olmalı?

“Səriştəlilik” anlayışının elmi dövrüyyəyə gəlməsinin çox da böyük bir tarixi olmasa da, bəşəriyyətin bütün tarixi boyu hər bir şəxsin öz sənətində, peşəsində kamil olmasına böyük önəm verilmiş və peşəsini dərinləndirən bilən, işini yüksək səviyyədə yerinə yetirən insanlara, sənətkarlara hörmətlə yanaşılmışdır. Nizami Gəncəvi öz işini kamil bilən palançıyı yarımçıq papaqçıdan üstün saymış, Əvhədi Maraqlı dünyanın nizama salınmasının peşəkarlar tərəfindən ola biləcəyini göstərmişdir.

“Səriştəlilik” anlayışı latın sözü olan “*competentia*” sözündən götürülmüşdür və “mühakimə etməyə səlahiyyətli”, “danışmağa hüququ olmaq” mənalarını verir. Elə hal-hazırda da bu ifadə bir çox hallarda səriştə deyil, beynəlxalq terminə çevrilən “kompetensiya” kimi işlədilir. Keçən əsrin ortalarında Amerika alimləri N.Homski, D.Hayms, R.Uayt və b. müəyyən tədqiqatlar apardıqdan sonra bu sahəyə diqqət artmış, təhsil və digər sahələrdə səriştəlilik problemlərinə dair tədqiqatlar genişlənməmişdir.

Müasir dövrdə özünün mahiyyət və daşdığı funksiyaya görə səriştəlilik bir neçə parametrləri özündə ehtiva edir. Yəni bir anlamda, bir sözlə ifadə etməklə onun mahiyyətini açmaq mümkün deyildir. Bu baxımdan səriştəliliyin

aşağıdakı komponentlərdən ibarət olduğunu söyləmək mümkündür. Səriştəlilik: biliklərlə bacarıqların birliyini, onların əlaqəsini ifadə edir; insanların qabiliyyətlərinin göstəricisi olmaqla onlardan asılı olaraq formalaşır; insanın öz fəaliyyətində şəxsi yanaşma tərzini, özünəməxsus bacarıqları nümayiş etdirir; öz fəaliyyətdən uzaq, peşəkarlıq səviyyəsini aşkara çıxaran meyarları özündə birləşdirir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda (2013) səriştəlilik haqqında deyilir: “*Səriştəlilik – əldə olunmuş bilik və bacarıqları praktik fəaliyyətdə səmərəli tətbiq etmək qabiliyyətidir. O, şəxsin qazandığı bilik və bacarıqların konkret fəaliyyətin nəticəsinə çevrilməsini təmin edir*” [1]. Lakin qeyd etmək ki, hər hansı bir peşə və ixtisas sahibinin qazandığı bilik və bacarıqların konkret fəaliyyətin nəticəsinə çevrilməsini səriştəlilik adlandırmaq o zaman doğru olar ki, bu nəticə daha yüksək, daha məhsuldar, daha səmərəli olmuş olsun. Əks halda alınan nəticələrin hamısını səriştəliliklə bağlamaq düzgün olmazdı.

Keçirdiyimiz sorğuda hər üç tələbədən ikisi mühazirə və seminar məşğələlərində yeni təlim texnologiyalarından istifadə edən və məşğələsini praktikiyönlü aparan müəllimlərin işlərini yüksək qiymətləndirmiş və onların məşğələlərindən razı qaldıqlarını bildirmişlər. Eyni zamanda, bu fənlərdən keçirilən imtahanlardan da yüksək qiymətlər aldıklarını etiraf etmişlər.

Məşğələlərdə nələri yüksək qiymətləndirdikləri sualına tələbələrdən aldığımız cavablar göstərdi ki, onlar məşğələlərdə yeniliklərin olmasını, müəllimlərin onlarla əməkdaşlıq etmələrini, məşğələlərin interaktiv formada, müasir təlim metodları ilə, İKT-dən istifadə etməklə aparılmasını daha yüksək qiymətləndirir və yenilikçi müəllimlərə üstünlük verirlər (cədvəl 1).

Cədvəl 1.*Məşğələlərinə müsbət münasibət formalaşan müəllimlər (%-lə)*

№	Göstəricilər	Cavablar
1	Məşğələləri maraqlı keçir, yeniliklər çox olur	42, 4
2	Müəllim bizimlə əməkdaşlıq edir, problemi birgə həll etməyə çalışır	20, 2
3	Məşğələlərdə sərbəst oluruq, fikrimizi sərbəst ifadə edə bilirik	13, 5
4	Məşğələlər slaydlarla, əyaniliklə, kompüterdən istifadə etməklə keçilir	12, 3
5	Məşğələlər yüksək emosional fonda, işgüzar fəaliyyətin tətbiqi ilə keçilir	11, 6

Göründüyü kimi, tələbələrin əksəriyyəti müəllimlərin pedaqoji prosesə yaradıcı yanaşmalarını yüksək qiymətləndirməklə özlərinin də ənənəvilikdən, şablondan uzaq proseslərə maraqlı olduqlarını nümayiş etdirirlər. Məşğələlərin yeni metodlarla, kreativ formada keçilməsinin onların özləri üçün nə qədər prioritet olduğunu bilirlər.

Tələbələrlə sorğunun nəticəsi göstərdi ki, onlar pedaqogika, psixologiya və fənlərin tədrisi texnologiyaları fənlərindən aparılan məşğələlərin daha çox nəzəri şəkildə olduğunu qeyd edir və bu məşğələlərdə aldıkları nəzəri biliyin bacarıqlara çevrilməsi istiqamətində işlərə daha çox yer verilməsini arzu edirlər (cədvəl 2).

Cədvəl 2.*Alınmış biliklərin tətbiqi ilə bağlı aparılan işlər (%-lə)*

№	Göstəricilər	Cavablar
1	Məşğələlər əsasən nəzəri şəkildə keçilir	62,7
2	Praktik işlər az hallarda aparılır, çox olmasını istərdik	18, 5
3	Praktik məşğələlərdə biliklərimizi tətbiq etməyə çalışırıq	12, 4
4	Praktik işləri yalnız pedaqoji təcrübədə öyrənə bilirik	6, 4

Göründüyü kimi, nəzəri şəkildə aparılan məşğələlərlə (62,7%) praktik işlərin olduğu məşğələlərin (18,5%) arasında xeyli faiz nisbəti özünü göstərir. Tələbələrin məşğələlərdə nələr

görmək istəmədiklərinə aid suala cavablarından görünür ki, ənənəvi metodlarla keçilən məşğələlərə maraqlı deyillər, daha müasir metodlardan istifadə edilməsini istəyirlər (cədvəl 3).

Cədvəl 3.*Tələbələrin məşğələlərdən narazı qaldıkları hallar (%-lə)*

№	Göstəricilər	Cavablar
1	Mühazirədə müəllimin yalnız özünün danışması və yazdırması	28, 5
2	Seminar məşğələlərinin cansıxıcı olması, müzakirələrin olmaması	21, 5
3	Məşğələlərin fərdi sorğular vasitəsilə keçirilməsi	21, 4
4	Məşğələlərdə slaydlar, əyanilik və digər vasitələrin az olması	15, 5
5	Məşğələlərdə yalnız mühazirə materiallarından istifadə edilməsi	13, 1

Bu cədvəldən də görünür ki, tələbələr səriştəsizlik, pedaqoji ustalılıq, müzakirə, yenilik, interaktivlik olmayan pedaqoji prosesə, təlim məşğələlərinə müsbət yanaşmır və belə şəraitin yaradıcı mühit olmadığını, onların inkişafına əsaslı bir təsir göstərmədiyini etiraf etmişlər. Belə yanaşmalar pedaqoji təhsildə tələbələrin praktik hazırlığına daha çox diqqət verilməsini, təhsilin məzmununun onlarda səriştə və praktik bacarıqların formalaşdırılması istiqamətində ye-

niləşdirilməsinə tələbatı artırır. Bəs səriştə əsaslı təhsil nələr tələb edir?

Bunları birmənalı şəkildə əsaslandırmaq çətin olsa da, aşağıda göstərilənlərə nail olmağı vacib hesab edirik:

1. Təhsilin şəxsiyyətyönlüliyünün təmin edilməsi. Bu proses pedaqoji təhsil illərində müəllimlərdən bir sıra məsələləri diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir. Pedaqoji təhsildə gələcək müəllimlərin pedaqoji təmayüllüliyünün forma-

laşmasna nail olmaqla onların idrakının formalaşması, pedaqoji peşə üzrə tələbat və maraqlarının təmin edilməsi və pedaqoji fəaliyyət üçün zəruri olan davranış və fəaliyyətlərinin sabit normalarına yiyələnmələrinə nail olunması bu baxımdan mühüm yer tutur.

Tələbələrdə müəllim peşəsi üzrə zəruri olan bir çox keyfiyyətlərin formalaşdırılmasına nail olmaqda təhsilin şəxsiyyətyönlüyünün təmin olunması zəruri amillərdəndir. Buna nail olunması tələbələrin yaradıcı və təşəbbüskar şəxsiyyət kimi formalaşmasına səbəb olur. Bunlar isə, onlarda özünüinkişafa və özünüaktuallaşdırmaya geniş yol açır. Şəxsiyyətyönlü təhsil tələbələrdə bir tərəfdən müəllim üçün zəruri olan peşə bacarıqlarının formalaşmasına, digər tərəfdən isə bir müəllim kimi, özündə bir sıra bəşəri və milli dəyərləri daşıyan şəxsiyyət kimi formalaşmasına əlverişli şərait yaradır. Təhsilin bu yönündə təşkilinin ən mühüm keyfiyyətlərindən biri onun tələbələrin idrakı və mənəvi tələbatlarının təmin edilməsi ilə müşayiət olunmasıdır.

2. Pedaqoji təhsilin praktikiyönlüyünün təmin edilməsi, alınan (verilən) biliklərin təcrübə ilə əlaqəsinin bilavasitə gücləndirilməsi. Səriştəlilik sözlə deyil, əməllə, işlə ifadə olunur. Müəllim peşəsində səriştəlilik ona verilən ən mühüm tələb və pedaqoji prosesdə ən səmərəli nəticəyə aparan vasitə olduğundan pedaqoji təhsil prosesində gələcək müəllimlərə onun aşılması olduqca vacibdir. Bunun ən səmərəli yollarından biri tələbələrdə praktik bacarıqların formalaşmasıdır.

Pedaqoji təhsildə praktik yönümlülüğün təmin edilməsi özü bir sıra şərtlərdən asılıdır. Bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

– bakalavriat təhsilində nəzəri məşğələlərlə praktik məşğələlər arasında nisbətən praktik məşğələlərin xeyirinə dəyişdirilməsi;

– praktikiyönlü fənlərin və məşğələlərin daha səriştəli, praktik bacarıqlı müəllimlər tərəfindən aparılmasına nail olunması;

– ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin auditoriyalarının, laboratoriya və praktik məşğələ kabinetlərinin müasir avadanlıqlarla təchiz edilməsi;

– tələbələrin təhsil illərində biliklərini bacarıqlara çevirə bilmələri üçün şəraitin yaradılması, pedaqoji təcrübəyə təhsilin II ilindən başlanılması və fasiləsizliyə nail olunması;

– “Ustad dərsləri”nə tez-tez müraciət edilməsi və tələbələrin özlərinin təcrübə məqsədli praktik məşğələlər aparmalarına cəlb olunması;

– tələbələrə auditoriyadankənar tədbirlərin (dərnləklər, dəyirmi masalar, debatlar, görüşlər, seminarlar və s.) keçirilməsi tapşırıqlarının verilməsi və onların sərbəst surətdə bu tapşırıqları yerinə yetirmələrinə nail olunması və s.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa istinadən deyə bilərik ki, bakalavriat təhsilinin qarşısında duran başlıca vəzifə “geniş profilli ali təhsilli mütəxəssislər hazırlamaq”dan ibarətdir. Bakalavrlar elmi-tədqiqat və elmi pedaqoji sahədə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün hökmən magistr təhsili almalıdırlar. Deməli, bakalavrlar yüksək praktik hazırlığa malik olmalı və ali təhsil müəssisələrində onların praktik cəhətdən daha dərinədən hazırlanmalarına nail olunmalıdır. Lakin bununla heç də bakalavriat səviyyəsində nəzəri məşğələlərin olmaması anlamına gəlinməməlidir.

3. Təhsilin tələbələrdə kommunikativ bacarıqların formalaşdırılması istiqamətində aparılmasına nail olunması. Mövcud təcrübə və aparılmış bir sıra tədqiqatlar göstərir ki, ali pedaqoji təhsil müəssisələrinin tələbələrində və həmçinin gənc məzunlarda kommunikativ bacarıqların zəif olması özünü büruzə verir. Bu, ən çox özünü gənc müəllimlərin müəyyən tədbirlərin keçirilməsində, valideynlərlə əlaqədə çətinliklə qarşılaşmalarında, müəllim-şagird münasibətlərinin humanist çalarlar üzərində qurula bilməməsində, fikirlərini sərbəst surətdə əsaslandırma bilməməkdə, müəyyən situasiyalarda tolerantlıq göstərə bilməməsində, “çətin” hesab olunan şagirdlərlə “dil tapa” bilməməsində və s. vəziyyətlərdə göstərir. Əlbəttə, gələcəkdə belə halların baş verməməsi üçün pedaqoji təhsil illərində tələbələrdə kommunikativ bacarıqların formalaşdırılması üzrə aparılan işlər önəmli yerlərdən birini tutmalıdır.

Səriştə əsaslı təhsil üçün inqilabi dəyişikliklərə ehtiyac yoxdur. Buna nail olmaq üçün respublikamızın təhsil müəssisələrinin, orada fəaliyyət göstərən pedaqoji heyətin kifayət qədər potensial imkanları və dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin kifayət qədər pedaqoji təcrübəsi də vardır.

Ali təhsilin səmərə və keyfiyyətinin yüksək olması bir tərəfdən ali məktəb müəllimləri-

nin peşə hazırlığı, yaradıcı potensiala malik olması, tələbələrə işləyə bilmə bacarıqları və pedaqoji səriştəliyindən asılıdırsa, ikinci tərəfdən məhz təhsilalanlarla, onların tədrisə, öyrənməyə, seçdikləri ixtisasa olan münasibətləri ilə bağlıdır. Lakin bugünkü ali məktəb tələbələrinin heç də hamısı, yüzdə yüzü oxuduqları ali məktəbi və ixtisası sevdikləri, qəlblərinin istəyi və həmin sahədə bilik, bacarıq və qabiliyyətlərini nəzərə almaqla seçmirlər. Onların bir hissəsi məhz topladıqları ballara müvafiq olduğundan həmin ali məktəbi və ixtisası “seçmək” (daha dəqiqi, ora düşmək) məcburiyyətində olurlar. Təbii ki, bu da tələbələrin tədrisə, oxuduqları ixtisasa münasibətlərinə təsirsiz qalmır. Nə qədər ki, abituriyentlərə ali məktəbə qəbul üçün 1-2 deyil, 15 ixtisas təqdim olunacaqsə, bu proses belə də davam edəcəkdir. Buna görə də tələbələrin oxuduqları ixtisas və peşə sahəsində müvəffəqiyyətini təmin etmək, onların bu sahəyə tələbat və maraqlarını yüksəltmək istiqamətində aparılan işlər içərisində bu problemin həllinə də diqqət göstərməyin vaxtı çatmışdır.

Deyilənləri ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, pedaqoji təhsildə əsas hədəflərə çatmaq bir sıra amillərlə yanaşı, təhsilin səriştə əsaslı təşkilinə və aparılmasına nail ol-

maqla mümkündür. Əgər nəzəri biliklər təhsilin bünövrəsini, fundamental əsasını təşkil edirsə, praktik bacarıq və vərdişlər onun reallaşmasını təmin etmiş olur

Problemin aktuallığı. Pedaqoji təhsilin ən mühüm uğurlarından biri və birincisi hazırlanan mü-təxəssislərin peşəkar və səriştəli olması, təkcə ixtisasını dərinləndirən bilməsi deyil, onu öyrədəbilmə bacarıqlarına malik olmasıdır. Təcrübə göstərir ki, gənc müəllimlərin bir çoxu ali təhsil müəssisəsini lazımi nəzəri hazırlıqla başa vursalar da, onların praktik hazırlığı, tədris edə bilmə səriştəliliyi, şagird kollektivi ilə işləyə bilmə və nəzəri bilikləri təcrübəyə tətbiq edə bilmə bacarıqları lazımi səviyyədə olmur. Nəticədə onların şagirdlərinin də praktik bacarıq və vərdişlərə yiyələnmə bilmə səviyyələrində müəyyən çatışmazlıqlar özünü göstərir.

Problemin yeniliyi. Tədris prosesində öyrənənlərin hər birinin maraq və inkişafının təmin olunması, təhsil prosesində praktikiyönlü və şəxsiyyət-yönlü nail olunması, dərslə kommunikativliyin təlimin səmərə və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilməsi və s. kimi amillərin araşdırılması, bu istiqamətdə müəyyən tövsiyələrin hazırlanması təqdim olunan problemin elmi yeniliyini təşkil edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiq olunan problem bu sahədə mövcud olan bir sıra vacib məsələlərin həlli üçün praktik əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, 2013.
2. İlyasov M. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Bakı: Elm və təhsil, 2018.
3. İlyasov M. Müasir təhsil: ənənədən innovasiyaya. Bakı: Elm və təhsil, 2021.
4. Mehrabov A.O. Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri. Bakı: Elm və təhsil, 2015.

E-mail: müseyibilyas@gmail.com

Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
ped.elm.dok., prof. H.H. Əhmədov

Redaksiyaya daxil olub: 31.10.2022.